

Utilitarizam i problem razlikovanja viših i nižih ugoda

SAŽETAK

Tema mog rada jesu više i niže ugone, odnosno pitanje na koji način odrediti koja je viša, a koja niža. Za razliku od Benthama, koji je zapostavio kvalitativnu razliku između viših, duhovnih ugoda i nižih, tjelesnih i kojemu je mjerljiva razlika bila jedini kriterij, Mill uvodi razlikovanje ugoda prema kvaliteti.

Po Millu ta kvalitativna razlika je vrlo važna jer neke ugone nije moguće nadomjestiti. Duhovnim ugodama pripisujemo višu vrijednost zbog toga što su one karakteristične za ljudsko biće.

Ključne riječi: više i niže ugone, "informed preference test", načelo korisnosti

UVOD

John Stuart Mill zamjeravao je Benthamu što je zanemario kvalitativnu razliku između duhovnih i tjelesnih ugoda. Prema Millu nije dovoljna samo mjerljiva razlika, već je vrlo važno i razlikovanje ugoda prema kvaliteti. Međutim, javlja se problem kako odrediti koja je ugodna viša, a koja niža. Mill ističe kako treba pitati one koji su iskusili obje i odaberemo onu ugodu koju većina ljudi odabire. Roger Crisp je to nazvao "informed preference test", jer pomoću njega uspijevamo razlučiti više od nižih ugoda, a to je ključno pitanje.

U svom ću radu naglasiti kako se slažem sa Millovom kritikom Benthama i sa tezom kako ljudska bića imaju više ugone od životinja i da ljudsko dostojanstvo sprječava čovjeka da živi na način kao što živi npr. svinja.

Sa Benthamom se slažem na koji način je postavio svoje utilitarističko izlaganje, a to je da svi ljudi žele izbjeći neugodu i bol i da su vrlo važna ugodna iskustva koja stječemo u životu nastojeći ih postići što više.

Millova metoda kojom uspijevamo razlikovati više od nižih ugoda, možda se čini najprikladnijim, ali smatram da treba uzeti u obzir više činitelja, a ne samo ljude koji su iskusili obje, već treba razmotriti koje su njihove težnje u životu, njihovo obrazovanje, jer neki ljudi bi možda izabrali višu ugodu, ali nisu sposobni za to, dok neki ljudi imaju sposobnosti za više ugone, ali ih ne žele i radije odabiru niže.

SVI ŽELIMO IZBJEĆI BOL I PATNJU

Ljudsko je djelovanje vođeno prirodnim motivima. Mi želimo izbjeći bol, patnju, neugodu i što je moguće više dovesti do zadovoljstva, ugone, osjećaja sreće. To je prva postavka o ljudskoj naravi s kojom započinje Benthamovo izlaganje utilitarizma. (Bentham: *Načelo korisnosti*)

Ako svi težimo sreći kao dobru i ako je ta sreća ugodna, onda se i određenje dobra djelovanja treba usmjeravati prema tome da izbjegavamo neugodu i povećavamo ugodu. Takav stav zastupa Bentham. Njegovo je temeljno načelo postizanje «najveće moguće sreće najvećega broja ljudi» koje se naziva i «načelom korisnosti». Korisnost trebamo shvatiti u onomu smislu koliko neko naše djelovanje pridonosi općoj sreći, odnosno koliko povećava ugodu. (Bentham: *Načelo korisnosti*)

Benthamovo učenje se naziva i hedonističkim utilitarizmom, jer je dobro ono što je korisno za najveći broj ljudi, što znači da povećava njihovu ugodu, a nasuprot tome smanjuje njihovu neugodu. Dakle, ključni pojam je ugodna, ali i njezino maksimiziranje.

Da bismo mogli utvrditi što povećava ugodu, odnosno smanjuje neugodu, Bentham predlaže uvođenje hedonističkog računa, u sklopu kojega se ugodna i neugoda mjere prema sedam kvantitativnih pokazatelja. Nabrojiti ću samo neke od njih: intenzitet ugone i neugode, trajanje i stupanj izvjesnosti s kojom očekujemo ugodu ili neugodu i sl.

Bentham poistovjećuje dobro s ugodnim kao korisnim, ali kao ugodu navodi mnoge stvari koje nas zadovoljavaju ili bi nas trebale zadovoljiti prema hedonističkom računu. Benthamu su sve ugone na istoj skali. Njega zanimaju ugodna iskustva i sve ih promatra sa istim stavom, bez obzira da li ih stječemo pomoću viših ili pak nižih ugoda.

Bentham spominje i tjelesne i duhovne ugone, ali ne čini kvalitativnu razliku između njih. Ne dodjeljuje duhovnim ugodama viši rang, štoviše, smatra da neke niže, tjelesne ugone mogu odnijeti prevagu nad višim. Taj sljedeći korak, razlikovanje ugoda prema kvaliteti učinio je Mill. On ne želi da se utilitarizam okarakterizira kao filozofija za svinje, kao što ga je i nazvao škotski esejist Thomas Carlyle, pa zbog toga Mill poduzima taj korak.

MILL VS. BENTHAM

Mill najveću slabost Benthamove teorije ne vidi u njezinome posljedičnom utemeljenju, postavci da je najveća moguća sreća najvećega broja ljudi opravdanje moralno dobrog djelovanja, već uviđa da kvantitativno mjerenje zadovoljstva odnosno ugone vodi do subjektivizma, a isto tako uskraćuje nam mogućnost da ugoda kao pojedinačni psihički doživljaj pretvorimo u moralno vrijednosni sud, koji bi jednako vrijedio za sve.

Prema Millu ne mogu se sve ugone svrstati na istu skalu. Duhovne ili intelektualne ugone imaju višu vrijednost od tjelesnih, jer su upravo ona karakteristična za čovjeka. Raniji utilitaristi su razlikovali više i niže ugone (Epikur), ali njima su duhovne ugone bile više jer su bile trajnije ili intenzivnije. Dakle, tu višu vrijednost su svodili na kvantitativno (Mill, 2003: 55).

Mill ističe kako neke ugone nije moguće nadomjestiti i čovjek kao biće viših sposobnosti ne bi smio poželjeti živjeti poput svinje. Ono što ga u tome sprječava jest ljudsko dostojanstvo:

«Malo bi ljudskih bića pristalo da ih se preobrazi u bilo koju od nižih životinja radi obećanja potpunog pristupa životinjskim ugodama; nijedno razumno ljudsko biće ne bi pristalo biti budala, nijedna obrazovana osoba ne htjela biti neznanica,

nijedna osjećajna i savjesna osoba ne bi htjela biti sebična i podla»(Mill, 2003: 57).

Za to što neka uгода ima višu vrijednost od druge, odnosno ono što smatramo pod kvalitativnom razlikom između ugoda, Mill navodi jedno moguće obrazloženje:

«Od dvije ugone, ako postoji jedna kojoj odlučnu prednost daju svi ili skoro svi koji su iskusili obje, bez obzira na bilo koji osjećaj moralne obveze da joj daju prednost, ta je uгода poželjnija.» (Mill, 2003: 63).

Dakle, način na koji uspijevamo razlučiti više od nižih ugoda, jest «informed preference test», kako je to nazvao R. Crisp (Crisp,1997: 29). Međutim, koristeći tu metodu također možemo naići na neke poteškoće. Mnogi ljudi koji su sposobni za više ugone, ipak ih podrede onim nižima:»Ljudi često zbog slabosti karaktera odabiru bliže dobro, iako znaju da je ono manje vrijedno»(Mill, 2003:65).

Smatram da trebamo uzeti u obzir i društvo u kojem žive ti ljudi koji su iskusili obje ugone i više i niže. «Informed preference test» treba uključivati još neke elemente kao što su sposobnosti i obrazovanje. Postoji mogućnost da neki ljudi odabiru niže ugone, jer im je bilo uskraćeno obrazovanje, pa nisu mogli dalje nastaviti preferirati više ugone koje su možda odabrali visokoobrazovani pojedinci, a isto tako nemaju svi ljudi jednake sposobnosti niti mogućnosti preferirati ugone koje su poželjne većini u nekom društvu.

ZADOVOLJNA SVINJA ILI NEZADOVOLJAN SOKRAT

Prema Benthamu, zadaća etike bi bila da se pronađu načini kako da se postigne što više ugone, da čovjek nauči kako birati postupke koji će ga dovesti do što veće količine zadovoljstva i sreće. Bentham polazi od psihološke stvarnosti čovjeka i tu se u potpunosti s njim slažem: svaki čovjek teži ugodi, a nastoji izbjeći bol i patnju.

Da bismo povećali ugodu, moramo se koristiti nekom vrstom računa pomoću kojeg mjerimo ugodu prema kvantitativnim pokazateljima. Postupamo poput

matematičara, stalno mjerimo i procjenjujemo. Usmjereni smo samo na to koju količinu ugone ćemo postići, a koju količinu neugode izbjeći.

Iako smo svi ponekad time opterećeni i želimo biti što više zadovoljni i sretni, ipak ostaje pitanje ne gubi li se time normativna vrijednost etike? Usmjereni smo na posljedice svoga djelovanja, želimo proizvesti što više ugone i sreće, a što je s našim karakterima. Smatram da Bentham nije uzeo u obzir kako ćemo oblikovati svoj karakter ako ćemo se stalno koristiti hedonističkim računom, jer ne spominje kakvi bi trebali biti naši postupci pomoću kojih stječemo ugodna iskustva.

Smatram da je Benthamova polazišna teza ispravna, to što čovjek prirodno teži ugodi, a izbjegava bol, ali mi se ne čini daljnje njegovo učenje ispravnim. Iako je jasno čemu ljudi stvarno teže, ipak etika treba postupati normativno, neke moralne norme ne smiju izgubiti svoju vrijednost, jer bi to dovelo u pitanje i ljudsko dostojanstvo, npr. uvažavanje nečijeg moralnog prava na nešto, bez obzira da li će zanemarivanje tog prava proizvesti veliku količinu sreće i ugone.

Također se slažem s Millovom kritikom Benthamova zanemarivanja kvalitativne razlike ugoda. Mill je pokazao da su intelektualne ugone karakteristične za čovjeka. Slično kao i Bentham uzrok težnje za ugodom vidi u prirodnoj strukturi, ali čovjek je specifično biće, on ima osjećaj dostojanstva koji razvija u skladu sa svojim sposobnostima. I Mill je u pravu kad tvrdi da ako je čovjek obrazovaniji, to mu je više toga potrebno da postane sretnim (Mill, 2003: 65). Čovjek svojim obrazovanjem stekne uvid u svoje sposobnosti i mogućnosti i nikad nije zadovoljan svojim postignućem jer zna da može bolje. I zbog toga se čovjek nikad ne bi spustio na položaj svinje, jer je čovjek sposoban za duhovne ugone i zato jer može iskusiti i jedne i druge, a ljudsko dostojanstvo ga priječi da živi poput svinje.

Mill je uveo razliku između viših i nižih ugoda i pritom se javila poteškoća kako odrediti koja je viša, a koja niža ugodna. Već sam spomenula da Mill predlaže da pitamo one kojima su dostupne i jedne i druge. To je možda najbolji način kad već ne možemo objektivno dokazati. No ipak smatram da treba uzeti više toga u obzir. Ako pitamo one koji su iskusili obje ugone, oni će dati prednost onoj ugodi koja je u skladu s njihovim sposobnostima.

Mill ističe kako su nekim ljudima bile dostupne više ugone, ali možda zbog nemogućnosti da se posvete njima, uživaju u nižima. Neki zbog slabosti karaktera izabiru niže ugone, neki zbog toga jer nisu dovoljno upućeni u svoje mogućnosti. Mi bismo trebali uvažiti ono što izabiru drugi kao više ugone, ali nemamo svi iste

sklonosti, ni iste sposobnosti. Ako uzmemo kao primjer gledanje Puškinove predstave u Gavelli i ispijanje kave s prijateljima na Cvjetnom trgu, neki bi možda odabrali ovo drugo kao višu ugodu, jer ne vole ići u kazalište, možda su bili jednom i nije im se svidjelo jer nisu razumjeli predstavu koja se tada izvodila, a prije toga nikad nisu bili u kazalištu. Možda kad bi imali prilike više puta ići i kad bi se prije toga upoznali s djelima Puškina ili nekog drugog autora, odabrali bi kazalište kao višu ugodu.

Dakle, moje mišljenje jest da bi riješili problem razlikovanja viših i nižih ugoda, potrebno je ispitati osobe koje su i jedne i druge više puta iskusile. Dakle, slažem se sa Millom. Ali što se tiče mog osobnog mišljenja, znam čemu težim u životu, upoznata sam sa svojim mogućnostima i skladu s njima i svojim obrazovanjem odabirem koje ugone ću preferirati i ne bih odabrala niže kad sam svjesna da sam sposobna za više i da ih mogu ostvariti. I radije ću biti nezadovoljan Sokrat nego zadovoljna svinja, ali smatram da su mi potrebni drugi ljudi koji će me uputiti u to kakve posljedice koje ugone sa sobom povlače, i za kakve sam ugone sposobna, ako poradim još na svojem obrazovanju ili pak oblikovanju svog karaktera.

ZAKLJUČAK

Bentham je u svom učenju zanemario kvalitativnu razliku između ugoda, njega zanimaju samo stvari koje nas zadovoljavaju prema hedonističkom računu. On nam služi da bismo mogli utvrditi što povećava ugodu, a smanjuje neugodu. Dobro je ono što je korisno za najveći broj ljudi.

Svoju argumentaciju Bentham temelji na činjenici da svi ljudi teže ugodi i zadovoljstvu, a nastoje izbjeći bol i patnju. Mill mu je prigovorio da je zapostavio kvalitativnu razliku između ugoda i da mu je mjerljiva razlika jedini kriterij. Prema Millu, duhovnim ugodama treba pripisati višu vrijednost jer su one karakteristične za čovjeka. Mill smatra da biće viših sposobnosti ne bi nikad pristalo živjeti životom nižeg bića, jer ga u tome sprječava njegovo dostojanstvo.

Po Millu se neke ugone ne mogu nadomjestiti i niže ugone ne mogu prevagnuti nad višim. Problem je kako odrediti koja je ugodna viša, a koja niža. U tu svrhu nam služi «informed preference test»: pitamo ljude koji su iskusili obje ugone i odaberemo onu koju je većina odabrala kao višu.

Benthamu sam prigovorila to što je zaokupljen pronalaženjem načina kako da čovjek što brže i sigurnije postigne ugodu, bez obzira kakve postupke ti načini uključivali i koje bi se moralne norme pritom kršile. Isto tako sam na Millovoj strani što se tiče njegove kritike Benthama. Bitna je kvalitativna razlika između ugoda, jer se po duhovnim ugodama čovjek razlikuje od životinje.

Način na koji bi odredili koja je viša uroda, a koja je niža, dobra je u tom slučaju što nemamo boljeg rješenja kako tvrdi Mill. Svaki čovjek zna svoje mogućnosti i u skladu sa svojim sposobnostima izabrat će urode koje će preferirati. Najvažnije je da pritom ne zanemari svoje dostojanstvo i da ne uživa u stvarima koje mu ne priliče.

LITERATURA

1. Crisp, R. 1997. *Mill on Utilitarianism* (London and New York: Routledge)
2. Mill, J. S. 1861. *Utilitarianism* (Oxford: Oxford University Press 2003)